

PÁSZTOR RITA–BERNÁTH KRISZTINA: A társadalmi kirekesztődés útvonalai. A gyermekszegénység kontextusa Romániában.

*Család... sokféleképpen értelmezett fogalom;
szentség is, megtisztelt és olykor megvetett, cinikusan félrelegyintett.*

*Állapota, jellege, szelleme, mégis sorsot formáló
- legalábbis meghatározó - mindannyiunk számára.*

E földi vándorúton ama bizonyos hamuban sült pogácsa: a család.

*Jó szava, szelleme, védőszentje a mesebeli hősnék,
Aki e nélkül indul: nagyobb veszedelmek közé kerül,
sebezhetőbb minden tekintetben.*

*A család az, ahol zúzmarás időkhöz titkon ünnepelhető a titok;
az együvé tartozás tudata.*

Sütő András - 1988

I. Bevezetés

Az élet fenntartásához szükséges anyagi javak nem minden egyén számára egyformán adóttak. Mindig vannak a társadalomnak olyan tagjai, akik nem rendelkeznek megfelelő erőforrásokkal ahhoz, hogy segítségükkel a társadalom által decensnek elfogadott életszínvonalat biztosítsanak maguknak. A társadalmi egyenlőtlenségek következményei legsúlyosabban talán a gyermekeket érintik. Ma is kérdés, milyen tényezők hatására növekszik a szegénységi ráta a fejlett országokban is, ugyanakkor mitől sikeresebb némely országban a veszélyeztetett gyermekek érdekében történő politikák alkalmazása, mint másokban.

Jelen tanulmány célja a téma szakirodalmának áttekintése és a 2007. február-június között Bihar megyében végzett kutatás eredményeinek bemutatása, támpontokat keresve annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy milyen módon lehetséges a gyermekszegénység jelenségének csökkentése.

A kutatás felderítő jellegű, kismintás kérdőíves és interjúkra alapozó vizsgálat, így eredményeink csupán a kutatott terepre és populációra érvényesek. Amennyiben lehetőségünk nyílik rá, szeretnénk következtetéseinket egy reprezentatív mintán is tesztelni.

Kutatásunk indítókulcsa az alábbi tényekkel való szembesülés volt:

Romániában a szegénység által leginkább sújtott személyek: a falun élők (a szegények 70%-a falun lakik), a romák (háromszorosan szegényebbek az átlagnál), az idősek, nyugdíjasok, az egyszülős háztartásban élők, a három- vagy többgyermekes családok és a hosszabb távú munkanélküliek.

A rendszerváltást követően 1994-ig 22 (Világbank, 1997) és 39 százalék (Zamfir, C. 1995) közötti volt az országban élő szegények aránya, az ország Fehér Könyve (2001) szerint 2000-re ez az arány 44 százalékra, más számítások szerint 35,9 százalékra ugrott. Egy országos közvéleménykutatás (Barometru de Opinie Publică, 2006) adatai szerint az ország 13,8 százaléka - közel hárommilliónyi ember - szegénységben él. Romániában a 24 év alatti korcsoportokban minden harmadik fiatal szegénynek tekinthető. Európai kontextusban ezek az arányok csak a volt Szovjetunióbeli, szintén átmeneti időszakot megélő országok adataihoz hasonlók, uniós viszonylatban azonban igen magasak. Az Unió lakosságának 16%-át (78 millió embert) fenyegeti a szegénység veszélye. Minden tagállamban a lakosság egy része kirekesztés és nélkülözés áldozata, ennek a rétegnek gyakran csak korlátozott hozzáférése van az alapszolgáltatásokhoz. A gyermekek 19 százalékát veszélyezteti a szegénység Európa-szerte, és tizből egy gyermek olyan háztartásban él, ahol senki sem dolgozik¹.

Szakirodalmi támpontok

Az egyének közötti egyenlőtlenség két formáját említik leggyakrabban a szakirodalomban: míg az anyagi egyenlőtlenség a gazdasági erőforrások egyenlőtlen voltára vonatkozik, addig a szimbolikus egyenlőtlenség kevésbé kitapintható jelenségeket fed. Ez utóbbihoz szorosan kapcsolódnak a *társadalmi státus* vagy *presztízs* és a *hatalom* fogalmak.

A funkcionalista megközelítések szerint az anyagi erőforrások egyenlőtlen eloszlása a társadalom működéséhez szükséges feladatok fontossága és az ezzel arányos jutalmazás függvénye. A különböző funkciókat, pozíciókat nem mindenki tudja betölteni, ezért a legfontosabb pozíciók betöltéséhez szükséges magas fokú képzettséget és egyedi készségeket a társadalomnak jutalmaznia kell. Davis és Moore szerint a társadalmi egyenlőtlenségeket a pozíciók eltérő fontossága és a differenciált képességek generálják (Davis-Moore 1997 [1945]). E megközelítés szerint azok lesznek szegények, akik csak olyan pozíciók betöltésére alkalmasak, amelyek nem követelnek meg egyedi képességeket és készségeket. Herbert J. Gans e megközelítésből kiindulva (Gans 1992) az „érdemtelen szegénység” tizenhat

¹ Forrás: http://ec.europa.eu/magyarország/press_room/press_releases/20071212_2010_europai_ev_hu.htm

funkcióját sorolja fel, hangsúlyozva a szegénység pozitív társadalmi legitimációs szerepét. Ezzel szemben a marxi gondolatmenetre épülő konfliktuselméletek képviselői szerint (Kolosi 1987, Wright 1997, Andorka 1997, Róbert 1997) a szegénység keletkezése, léte és fennmaradása más-más ok-okozati viszonyban értelmezendő: a társadalom osztálytagolódása kizsákmányolási viszonyok szerint, relációs alapon történik (Spéder 2002). A két elmélet közös vonása az, hogy a szegénységet mélyebb strukturális viszonyok következményének tekintik, a jelenség empirikus vizsgálatakor a foglalkoztatás és a tőke dimenzióiból indulnak ki (Spéder 2002).

Kik a szegények?

Bár mindenkinek van elképzelése róla, nem egyszerű eldönteni, hogy kik számítanak szegénynek egy társadalomban. A probléma kutatáskor számos módszertani akadályba ütközünk (Hatos-Bălțătescu 2005). A szakirodalomban többféle – rendszerint kultúrafüggő – szegénység-fogalom létezik: azt tekintik szegénynek, akinek a jövedelme és a fogyasztása nem halad meg egy bizonyos szintet, amit a szakirodalom szegénységi küszöbnek nevez.

A Szociológia szótár (1998:517) meghatározása szerint a szegénység az élet fenntartásához szükséges anyagi javak hiányával írható le. Cătălin Zamfir–Elena Zamfir szerzőpáros szerint *szegénységnek nevezhető az a szituáció, amely során az egyén nem rendelkezik olyan erőforrásokkal, amelyek segítségével a társadalom által decensnek elfogadott életszínvonalat tudna biztosítani saját maga számára* (Zamfir-Zamfir 1995).

A nyugati szakirodalomhoz hasonlóan megkülönböztetik az abszolút és a relatív szegénységet. Az abszolút szegénység a minimális létfenntartási lehetőségek hiányát jelenti egy adott társadalom esetében (Zamfir 1995:15). Ez a fogalom olyan hátrányos helyzetet jelöl, melynek következtében az egyén társadalmi részvétele lehetetlenné válik. Az abszolút szegénység rövidtávon társadalmi kirekesztődést jelent, hosszú távon pedig biológiai következményei (alultápláltság, betegségek) is vannak. Ezzel szemben a relatív szegénység hosszú távú következménye nem annyira biológiai, mint inkább pszichikai: különböző frusztrációkat eredményezhet, az illető egyénnek, családnak vagy csoportnak felborulhat a pszichikai, morális és szociokulturális egyensúlya. A relatív szegénységben élők mindinkább eltávolodnak az illető társadalom jellemző életmódjától (Zamfir 1995:15). Egy további fogalom, a szubjektív szegénység, az egyének kedvezőtlen értelmezése saját gazdasági állapotukról.

A szegénység állapot: társadalmi tény. Logikailag két oka lehet: külső, azaz társadalmi okok (a társadalmi struktúra változásai, természeti csapások, háborúk), vagy belső, azaz személyes,

egyéni okok. Valaki tehát azért válik szegénnyé vagy marad szegény, mert a társadalmi struktúra változásával megváltozik a társadalmi pozíciója, esetleg az egyén saját cselekvése, döntései következtében válik szegénnyé.

A jelenség magyarázatára egyrészt a strukturalista, másrészt a behaviorista modell kínálkozik. Ez utóbbi a szakirodalomban a szegénység kultúrája² révén vált ismertté. Iskolapéldává vált könyvében Oscar Lewis egy mexikói nyomornegyedben élő család élethelyzetét több éven át vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a szegény családok mindennapi viselkedési mintái eltérnek a társadalom tipikus viselkedési mintáitól: egy sajátos kulturális mintát, szubkultúrát alkotnak. A kultúra fogalma felöleli az eltérő értékeket, normákat, viselkedéseket, elvárásokat, és nyelvi kódokat, szabadidős tevékenységeket, aspirációkat, a pénzhez és a munkához való viszonyt is. Ezt nevezi Lewis szegénységi kultúrának, melynek jellemzői közé tartozik az, hogy érték- és normarendszerében gyökeresen eltér a főáramtól, a középosztály kultúrájától, sőt annak ellentéte is lehet. A szegénység kultúrája lehetetlenné teszi a szegénységből való kiemelkedést, a felzárkózást, ugyanakkor jellegzetessége az is, hogy a szocializáció során a következő generációkra áthagyományozott.

Szelényi Iván szerint mind a szegénység mértéke, mind jellege változóban van Kelet-Európában a szocializmusból a piacgazdaságba való átmenet korszakában. A legnagyobb szegénységben élők arányszáma számottevően megnőtt, ugyanakkor több kutató szerint a szegénység jellege is megváltozott. Andorka Rudolf és Spéder Zsolt a szegénység négy típusát említi: a demográfiai szegénységet, az etnikai szegénységet, a hagyományos/régi szegénységet és az új szegénységet. Spéder a jelenség idődimenziója szempontjából pedig megkülönbözteti a keresztmetszeti és a longitudinális (tartós vagy átmeneti) szegénységet is (Spéder 2002:99).

A kutatások szerint a szegénység az életciklus két végpontján sűrűsödik: hosszan elnyúlik az élet-, és családciklus kezdetén, és újra jelentkezik az életciklus végén (Andorka–Spéder 1994). A társadalomtudósok általában úgy vélték, hogy az államszocializmus idején a szegénységet elsősorban demográfiai tényezők határozták meg: rendszerint a sokgyermekes családok, idős vagy beteg emberek lettek szegények. Egyes megfigyelők szerint a posztkommunizmus időszakában a társadalmi állás, etnicitás, illetve a nem tekinthető a szegénység fő okának (Ladányi-Szelényi 2002).

² Először a szakirodalomban: Oscar Lewis *Sanchez gyermekei* és a *La Vida* könyvekben

Spéder Zsolt (1997) említi tanulmányában³, hogy bár tudományos vita nem folyik róla, sokak szerint⁴ mégis vizsgálatra szorul a háztartáson belüli egyenlő jólét feltételezése. Számos esetben a szűkös körülmények között élő szülők önmaguktól vonják meg a fogyasztást, hogy gyermekük ne szenvedjen szükséget, de az is gyakori, hogy a házaspár jövedelmük csak egy részéből gazdálkodik közösen vagy csak egy részét adják haza „konyhapénznek”, a maradékot pedig saját szükségleteikre (szórakozásra, pihenésre) fordítják. Az is előfordul, hogy a szülők még a gyermekeknek szóló támogatást sem költik a megjelölt célra. A példaként vázolt helyzetekben a családon belül egyenlőtlenül oszlanak meg az erőforrások, és lehetséges, hogy a család egyik tagja szegénynek tekintendő, a másik pedig nem. A háztartások, különösen az alacsony jövedelmű háztartások fogyasztásának tetemes része közös fogyasztás (fűtés, elektromosság, mosás, tisztálkodás), ám itt is találkozunk individuális fogyasztási tételekkel (ruházkodás, szabadidő, cigaretta, alkohol stb.). Egyenlőtlenség elvileg ez utóbbiak területén jöhet létre. Graham kismintás vizsgálata szerint a szegénység körülményei között élő családokban a nők fele saját egyéni fogyasztásán takarékoskodott, amennyiben a család pénzügyileg nehéz helyzetbe került (Graham 1987:237). Az általunk végzett kutatás eredményei egybecsengenek Sen fejlődő világbeli társadalmakra vonatkozó felvetéseivel, miszerint a háztartáson belüli egyenlőtlenség (a gyermekek és a nők rovására) áll közelebb a valósághoz, míg a fejlett nyugati társadalmakban a jólét a család-, illetve háztartástagok között egyenlően oszlik el (Sorensen 1992:349-350).

A gyermekszegénység meghatározása és mérése összetett feladat: a szegénység relatív és abszolút dimenzióját egyaránt mérlegelni kell. Egy UNICEF-jelentés szerint a szegénység definíciója hely és idő függvénye, ám mindig az átlagos jövedelemszinthez viszonyítva kell a jövedelemre alapozott szegénységi küszöböt megállapítani, és azt időről időre aktualizálni. Az alacsony jövedelemből származó relatív szegénység ugyanakkor nem sokat árul el a gyermekek tényleges életszínvonaláról (UNICEF 2000).

A kutatások adatai alapján az derül ki, hogy a szegénység akkor válik tartóssá és fenyegetővé, ha több területen – lakáshelyzet, alacsony iskolázottság, munkanélküliség – is érint egy-egy családot. A megváltozott társadalmi-gazdasági körülmények között a szociálpolitikai ellátás nem tudja kielégíteni a szegény réteg szükségleteit. A szegénység dinamikáját vizsgálva, várhatóan negatív mutatókat kapunk, a szegénység örökítődik és a közfelfogás szerint „*aki szegénynek született, az is marad*”. A szegény családok gyermekeiknek sem tudják biztosítani

³ Spéder Zsolt (1997) - *Szegény nők és férfiak*: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/szerepvalt/speder97.html> [2007. június]

⁴ Pahl 1983, 1989, Graham 1987, Sorensen 1992, Krause 1994. – id. Spéder, 1997.

az iskoláztatáshoz szükséges anyagi és kulturális erőforrásokat, így folyamatosan hátrányba kerülnek a szelekciós mechanizmusok révén, ezért nem tudnak – vagy csak nagyon nehezen – kikerülni a szegénységből. Legrosszabb helyzetben az aktív kereső nélküli háztartásokban élő gyerekek vannak, becslések szerint 95 százalékuk él a létminimum alatt. Magyarországon a TÁRKI (Társadalomkutatási Intézet) háztartás-monitorvizsgálata szerint a gyermekek magas szegénység mértéke kiemelkedő, ezen belül is a 0-2 éveseké, ahol a szegénység mértéke majdnem négyszerese az átlagosnak. UNICEF kutatások szerint a 90-es évek eleje óta a világ fejlett gazdaságainak legtöbbszörében nőtt a szegénységben élő gyermekek aránya, a világ leggazdagabb országaiban ötvenmillió gyermek nő fel szegénységben.

Spéder Zsolt (2002) szerint a gyermekek szegénységében közrejátszó legfontosabb okok konkrétan három tényező mentén ragadhatóak meg, ezek: a társadalmi trendek (és egyéni döntések), a munkaerőpiaci viszonyok (egyéni humán erőforrás) és a kormányzati politika (társadalompolitika).

A szegénység említett formái közül dolgozatunk fókuszpontjában a demográfiai szegénység egy alcsoportja, kiemelten a gyermekszegénység áll.

A kutatás bemutatása

Kutatásunk⁵ céljaként a Bihar megyei gyermekszegénység társadalmi aspektusainak feltérképezését tűztük ki. Két szinten közelítettünk a szegénység témaköréhez:

- Első lépésben a származási családok életminőségét, gazdasági, kulturális és társadalmi tőkéjét vizsgáltuk, valamint az egészségügyi és oktatási dimenziók néhány aspektusát is.
- Második lépésként pedig a gyermekek önértékelését-énképét és értékrendszerét, összehasonlítva a szegény családokban élő gyermekek adatait a jobbmódú családokban élő gyermekekével⁶.

Bihar megye Románia észak-nyugati részén fekvő megyéje, területét tekintve (7544 négyzetkilométer) a hatodik legnagyobb megye Romániában. Lakosságszáma folyamatos csökkenést mutat, melynek legfőbb oka a negatív természetes szaporulat (országos szinten a 36. a 41-ből), és a külföldi, valamint belföldi migráció.

⁵ A gyermekszegénység aspektusai. Szegénység - gyermekszegénység és szociálpolitikák Romániában c. kutatást 2007-ben végeztük el a Kutatási Programok Intézetétől elnyert pályázat keretei között.

⁶ Ez utóbbi egy külön tanulmány témája.

1. Táblázat. Bihar megye lakossága 1990-2007 között

Év	1990	2000	2004	2005	2006	2007
Populáció	660116	620517	598381	595685	594982	594615

Forrás: www.bihar.insse.ro

A Romániában élő 4,5 milliónyi 0-18 éves korcsoportbeliek 2 százaléka a Gyermekvédelmi Igazgatóság nyilvántartásában szerepel. Bihar megyében 135.335 fiatal él, az összlakosság 22,68 százaléka, ebből 1,86 százalék szerepel a Gyermekvédelmi Igazgatóság kliensei között. Ezek a mutatók is bizonyítják kutatási témánk aktualitását.

Kutatási módszerek

A szegénység meghatározása változó, korszaktól, kultúrától, társadalomtól függ. Egyértelmű azonban, hogy a szegénység nem csak anyagi javak hiányát jelenti, hanem jogfosztottságot, hatalomnélküliséget, kizártságot is. Mivel szegények országos vagy településre vonatkozó listája nincs, szegények fóruma, pártja, egyesülete mint olyan nem létezik, a kutatásban kiindulási pontnak tekintjük azt, hogy a szociálpolitikai szegénykonceptió szerint szegénynek az tekintendő, aki eleget tesz a politika által meghatározott jogosultsági kritériumoknak. Ebből a megfontolásból kerestünk fel kutatásunk során szociális támogatásban részesülő családokat, így biztosítva azt, hogy a valóban szegény családokhoz is gyermekeikhez jutunk el.

A kutatásban kvalitatív és kvantitatív módszereket egyaránt felhasználtunk: interjúkat készítettünk szegény családok tagjaival, pedagógusokkal, gyermekekkel, fókuszcsoporthoz interjúkat szakértőkkel és érintettekkel, ugyanakkor a kutatás során kérdőívet is használtunk az alábbi témaköröket érintve: a válaszadók szocio-demográfiai jellemzői, a családok jövedelemforrásai, a családok fogyasztása, életminőség és oktatási helyzet.

A családok kiválasztása szakértői mintavétel szerinti eljárással történt: olyan családokat kerestünk meg Bihar megyében (Nagyváradon és három környező településen), akik valamilyen formában szociális támogatásban részesültek az elmúlt évben.

A kérdőívek mellett interjúkat is készítettünk 17 család egy-egy tagjával, illetve fókuszcsoporthoz interjúkat pedagógusokkal és szociális munkásokkal.

A csoport munkáját kiemelten segítették a régióban dolgozó szociális munkások, hisz nem csak a családok felkutatásában támogattak, hanem megosztották saját tapasztalataikat, észrevételeiket is, melyek kapcsolódtak kutatási témánkhoz.

A kutatás eredményeinek bemutatása

Az alábbiakban a kutatás néhány eredményét mutatjuk be: interjúrészleteket és a kérdőíves kutatás egyszerű eloszlásait. Adataink csupán egyváltozós elemzésre voltak alkalmasak, így a szegénységkutatások során használatos relatív jövedelmi és szegénységi küszöbök nem tartottuk relevánsnak kiszámolni ezeken az adatokon. Bár igen kevés alanyt sikerült lekérdeznünk, az eredményekről százalékpontokban számolunk be az arányok jobb értelmezhetősége végett.

Eredményeink egy részét összehasonlítjuk a 2006-ban végzett kutatás Bihar megyére vonatkozó adataival, megjegyezve, hogy a Bihar megyére vonatkozó legaktuálisabb szegénység-kutatás 2003-ban készült (Chipea-Hatos-Bălătescu, 2004).

A válaszadók szociodemográfiai jellemzői

A kutatás során megkérdezett személyek 31 százaléka férfi, 69 százaléka nő. Közel 40 százalékuk nagyvárosi lakos, és hasonló arányú a falun élők száma is, míg a válaszadók 22 százaléka község típusú településen él.

A válaszadók jellemzően nukleáris családokban élnek (64,2%), többgenerációs családformában 25 százalékuk él, míg kiterjesztett típusú háztartásban a válaszadók 4,7 százaléka lakik. A válaszadók 6,3 százaléka egyszülős – jellemzően anya és egy gyermek típusú – háztartásban él. A válaszadók 70,3 százaléka házas, 3,2 százalékuk özvegy, 12,7 százalékuk elvált és ugyanennyien élnek élettársi kapcsolatban.

A háztartás összetételére nézve továbbá elmondható, hogy a válaszadók több mint 50 százaléka ötszemélyes háztartásban él, míg közel 30 százalékuk esetében a háztartást hatnál is több személy alkotja, ugyanakkor 20 százalék körüli azok aránya, akik három vagy annál kevesebb egyént számláló háztartásban élnek. A válaszadók többsége (54,7%) saját tulajdonú lakásban él, 25 százalékuk a szülők házában, közel 5 százalékuk bérlő a lakást, míg 15,6 százalékuk állami tulajdonú lakásban él.

A válaszadók iskolai végzettségét tekintve elmondható, hogy 5 százalék alatti azok aránya, akik semmilyen képzési formában nem vettek részt életük során, közel 7 százalékuk elemi iskolát végzett, míg nyolc osztálya a válaszadók közel 30 százalékának van. A válaszadók

között legjellemzőbb végzettségi szint a szakiskola (43,3%), valamint a középiskola (20%), míg felsőfokú végzettséggel csupán 6 százalékuk rendelkezik.

Az apa iskolai végzettségéhez viszonyítva a megkérdezett családokban egy felfele történő mobilitási tendenciát figyelhetünk meg, a válaszadók közel 80 százaléka egy teljes képzési szinttel magasabbra jutott.

A válaszadók többsége (70%) nem él gazdaságilag szegregált lakókörnyezetben. A megkérdezettek 26 százaléka él inkább szegénynek mondható lakónegyedben, közel 5 százalékuk pedig nyomortelepen lakik. A háztartások közel fele sem fürdőszobával, sem mosdóval nincs felszerelve.

A válaszadók átlagéletkora 47,3 év, közel 50 százalékuk aktív kereső, 4,7 százalékuk nyugdíjas, 25 százalékuk munkanélküli, 30 százalékuk pedig gyermeknevelési szabadságon van vagy háztartásbeli.

Foglalkoztatottság, jövedelem, anyagi helyzet, családi erőforrások hasznosítása

A háztartások közel háromnegyede igen szűkös erőforrásokkal rendelkezik, csupán 20 százaléknál azok aránya, akik esetében az összbevétel 1000-1500 RON és 7 százaléknál azoké, akik bevétele meghaladja az 1500 RON-t. Beszédesebb mutató az, hogy válaszadók 37 százaléka esetében az egy főre jutó havi nettó jövedelem nem haladja meg a 100 RON-t, míg személyenként 500 RON-nál több a háztartások kevesebb, mint 5 százaléka esetében jut. A 2006. márciusában készült kutatás (BOP, 2006) adatai szerint a megkérdezettek háztartásának átlagjövedelme 768,4 RON volt, országos szinten pedig 866,8 RON.

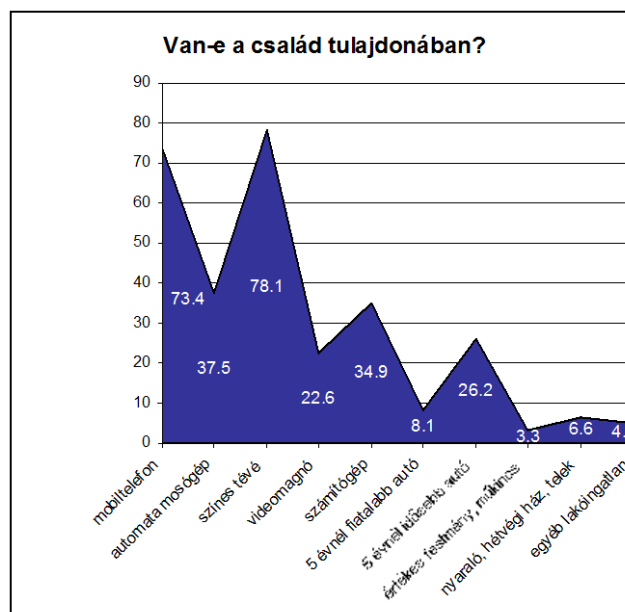
Az interjúkból derült fény a jövedelmek hasznosításnak mikéntjére: a bevételekkel a családok igyekeznek oly módon gazdálkodni, hogy ne szoruljanak banki vagy egyéb kölcsönre, mégis legtöbbször váratlan kiadások fedezésekor kénytelen rokonok, barátok vagy szomszédok segítségét igénybe venni. A banki hitel igénylése csak végső megoldásként jöhet szóba a megkérdezett családokban. Többször is elhangzott az a közmondás, hogy „*addig nyújtózunk, ameddig a takarónk ér*”, ám az adatokból kiderül, hogy ennek az elvnek a gyakorlatba ültetése legtöbbször mégsem sikerül. A válaszadók közel 90 százaléka esetében előfordult az elmúlt év során, hogy kölcsönhöz folyamodtak, 19 százalékuk pedig rendszeresen csupán így tudja fedezni havi kiadásait. A megkérdezettek 14 százaléka soha nem szokott kölcsönt kérni, az adatok szerint nagy részük kisjövedelmű családok.

Az 1. ábra szerint a családok nagy része (közel 75 százalékuk) birtokában van mobiltelefon és színes tévé, 35 százalék körüli azok aránya, akik rendelkeznek automata mosógéppel és

számítógéppel, 27 százalékuk 5 évnél idősebb autóval, 23 százalékuk pedig videomagnóval. A válaszadók kevesebb, mint 10 százaléka tulajdonában van újnak számító autó és 5 százalék körüli azok aránya, akik másik lakóingatlanal, értékes műtárggyal vagy egyéb értékes eszközzel rendelkeznek. A válaszadók 12,5 százaléka a felsoroltak egyikével sem rendelkezik, 20 százalékuk eggyel vagy kettővel, míg az összes említett tárgy a válaszadók csupán 2 százalékának tulajdonát képezi. A válaszadók körében legjellemzőbb a 2-3 felsorolt használati cikk birtoklása.

A 2006-ban készült országos felmérés szerint Bihar megyében a fentiek mindegyike szempontjából jobb anyagi körülmények között élnek a válaszadók. A mobiltelefon birtoklása viszont gyanúsán magas arányt mutat a válaszadóink körében, megyei szinten 2006-ban a válaszadók közel 65%-a rendelkezik vele.

1. ábra. Rendelkezik-e a család a felsoroltakkal?
(Igen válaszok)

A válaszadók körében igen elterjedt jelenség a munkanélküliség. A családok több mint fele esetében legalább egyik szülő munkanélküli volt az elmúlt évben, 37 százalékuk esetében pedig mindkét szülőt érintette ez a jelenség. A megkérdezettek közel fele esetében jelenleg is van munkanélküli személy a családban.

Egy további szubjektív szegénységi mutató szerint a válaszadók egyötödére igen súlyos anyagi körülmények jellemzőek, 77 százalékuk pedig a család legfontosabb szükségleteit tudja fedezni jövedelméből, míg csupán a válaszadók 3 százaléka tud úgy gazdálkodni

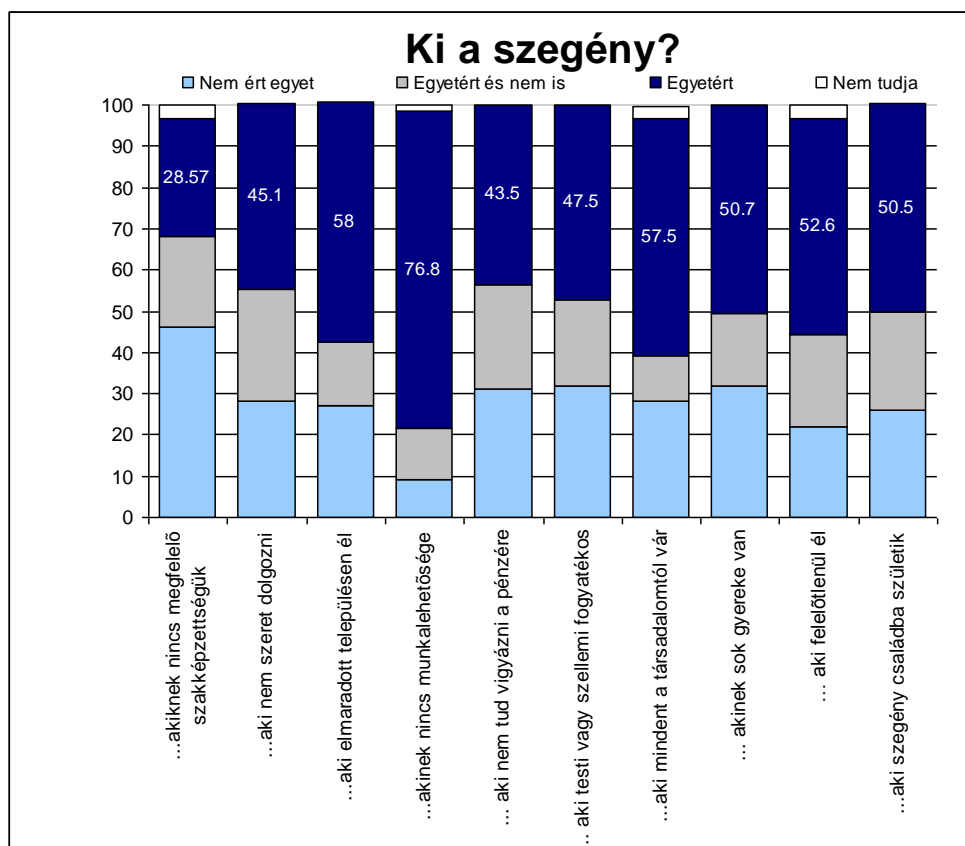
bevételeivel, hogy kisebb összegeket meg is takaríthat. Jellemzően ezek a családok egy jelentősebb befektetés céljából tesznek így (lakásfelújítás, gyermekek továbbtanulása, egészségügyi beavatkozás).

A válaszadók 3 százaléka tekinti önmagát felső középosztálybelinek, 34 százaléku középosztálybelinek, míg a megkérdezettek több mint a fele alsó osztálybelihez tartozónak vallja magát.

A válaszadók 9 százaléka számára az élelem megvásárlása is komoly gondot jelent, 43 százaléku számára pedig az alapvető fizikai szükségletek kielégítésére is igen szűkösen telik a jövedelemből. A válaszadók közel fele számára valamivel jobb életkörülmények adottak, ám anyagilag igazán gondtalannak egy válaszadó vallotta magát. A háztartások egyharmada számára csak a legszükségesebbek megvásárlása nem jelent nehézséget.

A szegénység legfőbb okaként (2. ábra) a válaszadók egyötöde a munkalehetőségek hiányát említi, egyéb külső társadalmi tényezőket pedig a megkérdezettek egyharmada. Jellembeli okokra a válaszadók fele hivatkozik. Jellemző tehát a szegénység erkölcsi elítélése a megkérdezettek körében.

2. ábra. A szegénység okai a válaszadók szerint

A megkérdezettek 40 százaléka véli úgy, hogy az ország lakosságának nagy része szegény, 16 százalékuk pedig azt, hogy az egész ország szegénységben él. A válaszadókra jellemző, hogy a környezetük gazdasági helyzetét saját anyagi erőforrásaik szerint ítélik meg.

◆ *A társadalmi problémák okai – nemcsak ami a gyermekeket illeti, hanem általánosan – a szegénység. Ebből ágaznak a többi problémák ... mint az ágak a fán. (Szociális munkás, Nagyvárad)*

◆ *Minden a szegénységből indul ki. A szegény családok gyermekei nemigen járnak iskolába. Inkább dolgoztatnak, segítik a szülőket, a szülők nem mindig bánnak jól velük... aztán, egy idő után megunják és meglógnak otthonról, rossz társaságba keverednek, lopnak, és így tovább. Így romlik el az életük. (Gyermekvédelem, Nagyvárad)*

Szegény-e, aki éhezik?

A kutatás egyik hipotéziseként feltételeztük, hogy a súlyos szegénységben élők gyermekei számára – a nyomor egyik mutatójaként – a mindennapi étellemezés is gondot jelent. A reggeli kimaradása, a napi meleg étel hiánya, a szegénység egészségre is kiható következményekkel járhat.

Az összes megkérdezett családban volt legalább egy iskoláskorú gyermek. A családok 37 százaléka számára gondot jelent a reggeli biztosítása, 13 százalékuk válaszolta azt, hogy még tízóráira sem futja, azaz kizárólag a *tej és kifli program* keretében juttatott étellemezés jelent energiaforrást a gyermek számára a délelőtti folyamán. Azon gyermekek fele, akik számára a szülők nem tudnak naponta reggelit biztosítani, kamaszkorú.

A családok egytizede esetében a napi egy tál meleg étellemezés sincs biztosítva. Amint az interjúkból kiderült olykor az egész család oly mértékben szűkölködik, hogy hetente többször is megesik, hogy nem kerül meleg étellemezés az asztalra.

A megkérdezett családok többnyire egy gyermeket nevelnek (42%), kettőt a válaszadók 35%-a vállalt, míg három vagy annál több gyermeket 15 család esetében találunk. Megjegyzendő, hogy a válaszadók kétharmada 35 évnél fiatalabb, háromnegyede nem töltötte még be 45. életévét, így legtöbbjük életében még nem zárult le a gyermekvállalás időszaka.

A családok étkezési szokásai különbözőek, de jellemzően jövedelmük nagy részét étellemezési kiadásokra költik. Az étellemezés minőségére azonban legtöbb családban nem tudnak odafigyelni: ebédre krumplit, főzelékféléket készítenek, vacsorájuk az, ami délről maradt. Két-három naponta vásárolnak kenyeret, cukrot, krumplit. Vannak családok, ahol a sütemény, az édesség, a tej és tejtermékek, a húsfélék csak ünnepi alkalmakkor kerülnek az asztalra,

esetleg havonta, vagy ritkább esetben egy héten egyszer engedhetik meg maguknak. Az alapvető fontosságú gyümölcsök, zöldségek hiánya miatt táplálkozásuk kevésbé kiegyensúlyozott, így emiatt is betegszenek meg gyakrabban.

A felkeresett családok némelyikében a szülők elmondták, hogy a gyermekeik nem csak szellemi képességeik miatt kerültek kiegészítő iskolába, hanem azért írták be oda őket, mert ott tízórait, ebédet, uzsonnát kapnak. Az elégtelen táplálkozás miatt gyermekeik sokszor éjszaka is arra ébrednek, hogy nagyon éhesek, és elindulnak a lakásban ennivalót keresni.

A szakemberekkel való interjúk készítése közben néhány szemléletes történetet hallottunk a szegény családok egy-egy élethelyzetéről. A szakértők egybecsengő véleménye szerint a megfelelő érdekképviselet és a segítő szakmabeliek együttműködése eredményeként javítható az életminőség és a szociális ellátáshoz való hozzáférés. A támogatásra szoruló emberek esetében kiemelten fontos az információnyújtás, hiszen éppen az információkeresés képessége hiányzik, mely javíthatna helyzetükön.

A mindennapi létfenntartáshoz szükséges feltételek előteremtése sok esetben nem sikeres, a rossz gazdasági viszonyok megrendítik a családok stabilitását, és a sokgyermekes családokból származó gyermekek a fokozottan veszélyeztetett kategóriába kerülnek, gyakran a gyerekeket fenyegető veszélyek elhárítására a Gyermekvédelemnek kell beavatkoznia.

◆ *Talán a legszomorúbb az volt amikor karácsony másodnapján élelmiszersomagot vittem a T. családnak, akiről tudtam, hogy egy szoba-konyhában kilencen laknak (bét gyerek, a legkisebb 4 hónapos, legnagyobb 13 éves, anya valamint egy alkoholista élettárs), ünnepnek, élelmiszereknek semmi nyomát nem láttam, sem egy fenyőág, sem egy játék nem célzott arra, hogy most ünnep van. A gyerekek félmisztelenül ugrándoztak, egy részük sírva üldögélt, az alkoholista apa az asztalnál ülve italozott. A szobában szellőtelen, áporodott büdös szag volt, az anya meg a konyhában valami fekete lében mosta a szennyest. Amikor átadtam, kiosztottam az édességet is jócskán tartalmazó csomagot, a gyermekek papírostól, türelmet nem ismervé szaggatták szét a csomag tartalmát, obyannyira gyorsan, hogy tíz perc elteltével a csomagnak nyoma sem volt, csak kiköpködött csokispapírok, szalámibőr utalt arra, hogy itt volt talán valami. (Szociális munkás, Nagyvárad)*

Szabadidős- és közös családi tevékenységek

A szegénység, a hátrányos helyzet fizikai következménye lehet az, hogy a nélkülözés és a napi gondok miatt a szülők leverték, fáradtak, idegesek, s a hangsúly a családban az emberi kapcsolatokról átkerül az egzisztenciális feltételek megteremtésére, és ez veszélyezteti a gyermek érzelmi biztonságát is.

Jellemzően az anya az, aki a legtöbb időt tölti gyermekeivel, anyagi vagy más jellegű problémáikat ritkán beszélnek meg a gyermekekkel, azonban a szülők elmondása szerint a gyermekek megérik, ha gondokkal küszködnek a szülők.

A szülő-gyermek, szülő-szülő harmonikus kapcsolatához fontos az együtt töltött idő mennyisége és minősége is, de ezen családok szabadidős tevékenysége szegényes, hiányzik, a legtöbb esetben ez kimerül a közös tévénézésben, kirándulni sem nagyon járnak.

Kapcsolatot fedezhetünk fel a szülők iskolai végzettsége és a gyermek fegyelmezése között, hiszen az erre vonatkozó kérdésre adott válaszokból kiderül, hogy az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező szülők gyakrabban alkalmaznak testi fenyítést. Egyetlen esetben mondta az anya, hogy ő inkább „beszél a fejükkel”, és nem veri meg őket.

A gyerekek korán megtanulják, mit jelent dolgozni, nagy részük a családi jövedelem kiegészítéséért gyakran segít a szomszédoknak, ismerősöknek, rokonoknak, elmondásuk szerint egyik szülő sem engedné meg, hogy gyermekei bárkitől ok nélkül pénzt fogadjanak el. Ebből arra következtethetünk, hogy nem küldenék őket az utcára koldulni.

Az 4. Táblázat szerint a családtagok jellemzően étkezéskor (92%), bevásárláskor (41%) és templomlátogatás (47%) során vagy munkavégzés (65%) és játszás (53%) közben vannak együtt.

A közös játék főként a kisgyermekes családok körében gyakorlat, míg a háztartások háromnegyedében van óvodás korú gyermek.

Kulturális rendezvényekre, kirándulni vagy rokont látogatni a családok soha (vagy szinte soha) nem járnak együtt.

2. Táblázat.

Milyen gyakran van együtt a család ... ?

	étkezésnél %	kiránduláson %	játszáskor %	munkavégzés kor %	templomban %	vásárláskor %	rokonlátogatáskor %	színházban, kulturális rendezvényen %
rendszeresen	92.2%	1.6%	52.5%	65.1%	46.9%	40.6%	25.4%	
soha	7.8%	98.4%	47.5%	34.9%	53.1%	59.4%	74.6%	100.0%

A jólét egyik jele a szabadidős tevékenységek közül való választási lehetőségek megléte. A megkérdezett családok legtöbbször az elmúlt évben nem vett részt családi kiránduláson, néhányuk esetleg két évente engedheti meg magának a családi nyaralást. A válaszadók 63 százaléka anyagi gondokra hivatkozva válaszolt így. A megkérdezett családok 39 százaléka esetében a gyermekek semmiféle szervezett kirándulási alkalmon nem vesznek részt.

◆ *Nagyon nagy a különbség a városi és falusi helyzet között, ami a gyermekvédelmet illeti. Itt, városban, sokat javult a helyzet az elmúlt években, sok program indult, pályázatok révén pénz is jön, de falun... Valamiféle mítosz él az emberek fejében a falvak helyzetéről... hogy ott empatikusabbak az emberek, nincsenek problémák... de a legtöbb fiatal azszal szembeülv, hogy nincs kibez fordulnia a bajaival. Városra jönnek, itt pedig nem tudnak beilleszkedni. (Köztisztviselő, Nagyvárad)*

A kutatás során a háztartáson belüli erőforrások elosztásának módjára rákérdezve arra derült fény, hogy a szülők gyermekeik szükségleteinek betöltését sok esetben előtérbe helyezik, ám a családi pénzgazdálkodás során sok szülő csak gyermeke fizikai szükségleteinek kielégítését tartja igazán fontosnak, a szabadidős, fejlesztő és kulturális tevékenységekre igen keveset költ.

◆ *Örvendünk, ha van mit enni adni nekik... ruhát, meleget. Ne fázzon, ne éhezzen, az a fontos. (Apa, Hegyközcsatár)*

◆ *Most az a fontos, hogy nőjön fel. Majd ráér könyveket olvasni. (Apa, Csokaly)*

◆ *Ha sikerül kifizetni a számlákat, ételt venni, ritkán marad még pénz, de ha kapunk valakitől könyveket, mesét, játékokat, annak örülvnk. Most játszon, később majd dolgozhat eleget. (Anya, Bikefalva)*

Egészségügyi ellátás

Az egészségügyi ellátás alappillére a család orvosi ellátáshoz történő hozzáférése. A megkérdezettek 8 százaléka esetében a szülők munkaviszonya miatt nincs mód ezen szolgáltatás igénybevételére sem. Az interjúkból kiderült, hogy a családban felmerülő egészségügyi problémákat esetlegesen, alkalmilag és csak tünetileg kezelik, legtöbbször a gyógyszerész vagy az egészségügyben dolgozó szomszéd, barát, ismerős tanácsaira hagyatkozva.

Súlyosabb egészségügyi problémák fellépése esetében a szakszerű ellátás igénybevételéről a válaszadók igen nagy aránya (81%) mondott már le, többek esetében ez az egészség tovább romlásához vezetett.

Oktatás, továbbtanulás

Az oktatás kulcsszerepet jelent az átmenet időszakában: meghatározó és kumulatív tényezőt jelent. Igen szembeülvő a legalacsonyabb és a legmagasabb műveltséggel rendelkezők anyagi helyzete közti különbség.

A társadalmak fejlődésével sokszorozódnak a nehézségek is, mivel a jelenlegi tudásalapú társadalmakban a szegénységben felnövekvő gyerekeknek nemcsak az anyagi hátrányokat kell leküzdeniük, hanem társadalmi tőkájük hiányosságai is intenzívebben szembesülnek.

A szülők iskolai végzettsége szempontjából némi különbségekre figyelhetünk fel: az apák körében gyakoribb az érettségit nem nyújtó képzési szint, egy részük nem járt iskolába, közel 7 százalékuk csupán elemi osztályba járt, egynegyedük szerzett középfokú oklevelet, és két apa rendelkezik egyetemi végzettséggel. Az anyák körében valamivel gyakrabban fordul elő, hogy nem jártak iskolába vagy a négy osztályos tanulás, egynegyedük alapfokú végzettséggel rendelkezik, közel egyharmaduk szakiskolát végzett, és ugyanannyian rendelkeznek érettséggel is, míg egyetemi oklevéllel a megkérdezett családokban négy anya büszkélkedhet.

3. Táblázat. A szülők iskolai végzettsége

	Apa %	Anya %
Nem járt iskolába	3.3	4.7
Elemi iskola	6.7	7.8
Nyolc osztály	20.0	26.6
Szakiskola	43.3	28.1
Középiskola	20.0	28.1
Technikum	5.0	1.6
Egyetem	1.7	3.1
Összesen	100.0	100.0

Az élelmezés mellett a családok legnagyobb kiadásait az iskolai felszerelés beszerzése jelenti. Megesik, hogy nem tudnak mindent megvásárolni, ami az oktatáshoz szükséges, s ha nem kapnak valahonnan „segélybe” füzetet, írószert, van eset, amikor napokig, sőt hetekig nem mennek iskolába a gyerekek, vagy teljesen kimaradnak: egyrészt, mert ezek a tanszerek elengedhetetlen feltételei az iskolába járásnak, másrészt, mert szégyellik hiányos felszerelésüket.

Az alábbiakban egy szociális munkás által felvázolt esetet mutatunk be, mely jól példázza a szegénység begyűrűzését az élet minden területére:

◆ *A családban élők száma tizenegy, három felnőtt és nyolc gyermek: öt fiú és három lány, 14 és 3 év közöttiek. Az anya 1965-ben született és jelenlegi élettársával együtt neveli saját öt, valamint bátyja három gyermekét. Bátyja is velük él, mert a régi lakását visszakapta az államtól a tulajdonos, így kikerült az utcára a gyerekekkel. A felesége egy éve rákban halt meg,*

azóta ő neveli a gyerekeket. A nővére megsajnálta, és megengedte, hogy odaköltözzenek hozzá. Szakmájuk, állandó munkahelyük egyiküknek sincs, nyolc általánost végeztek. Az anya otthon van, neveli a gyerekeket, ritkán eljár takarítani olyan családokhoz, akik ezt megengedhetik maguknak. Ilyenkor ruhát, élelmet és kevés pénzt is kap. A testvére folyton munkát keres, általában egy-két napig dolgozik, van munka, de vannak napok, sőt hetek, amikor semmi nem akad. Az élettársa a szemétszállító cégnél dolgozik. Fizetéskor haszad egy kis pénzt.

A család havi rendszeres jövedelmét a nyolc gyermek gyermeksegélye jelenti, valamint az iskolától kapott szociális támogatás. A kisebbek nem járnak óvodába, mert oda szépen fel kell öltözni, ha nem, kinézik őket, a nagyobbak egy olyan iskolába járnak, ahol a gyermekek nagy többsége szegény családokból származik, így itt nem tűnnek ki nagyon a hiányosságok. Gyakran otthon marad egyik-másik gyermek, amikor az anya dolgozni megy, hogy vigyázzon a kisebbekre, de megtörtént, hogy fűzet, írószter vagy lábbeli hiánya miatt nem mentek iskolába.

A többi pénzt a mindennapi élelemre költik, nagy megterhelést jelent a napi 3-4 kilogramm kenyér, 1-2 kilogramm krumpli beszerzése, húsfélét egy hónapban egyszer tudnak vásárolni, gyümölcsöt, almán kívül évek óta nem ettek a gyermekek, azt is csak akkor, ha faluról kapnak. Reggelire teát, margarinos kenyeret esznek a gyermekek, a szülők sokszor lemondanak a reggeliről, vacsoráról, hogy a gyermekek jóllakhassanak, de ez ritkán esik meg. Táplálkozásuk szegényes, és ebéd után egy-két órával a gyermeke már ismét ébesek, de ritkán van mit enni adni, panaszkolja az anya.

A család önmagát nagyon szegénynek minősíti, és a sajátuknál rosszabb helyzetűnek a cigány családokat látják. Jobb helyzetben voltak a múlt rendszerben, amikor mindkettőjüknek volt munkahelye, és az apa is a családdal lakott, valamint amíg a nővére el nem költözött tőlük.

Egyik legnagyobb problémájuk a lakbér kifizetése, nagyon nagy az elmaradásuk, és a kilakoltatás veszélye fenyegeti őket. Legutóbb a Gyermekmentő szolgálat fizette ki öthavi lakbérüket azért, hogy tudjanak szociális támogatást igényelni a Polgármesteri hivataltól. A rokonok is szoktak segíteni, néha tejet, édességet, ruhát ajándékoznak. A lakás három szoba, konyha, fürdőszoba (WC, mosdókegylő, meleg víz nincs), a szobák bútora szegényes: ágyak, egy szekrény, szőnyegről rég lemondott az anya, a sok költözésködés miatt a meglévő bútorok is nagyon megrongálódtak. A költözésködés másik következménye az, hogy lakcím hiányában nem kaphatnak szociális segítyt. A lakókörnyezet elbanyagolt, zsúfolt. Az anya elég sok időt tölt gyermekeivel, de a tanulásukat nem nagyon ellenőrzi, csak a kisebbeknek segít rendszeresen. Kirándulni együtt az egész család sohasem volt, falura a rokonokhoz szoktak kijárni, de akkor is dolgoznak, besegítenek a mezőgazdasági munkákba, a család apraja-nagyja egyaránt.

Az anya úgy gondolja, hogy a gyermekek elég szófogadóak, ha rosszat tesznek, megszigja őket, de van eset, amikor „ki is kapnak”. Nagyon ragaszkodnak a gyermekekhez és bátorítják őket, hogy olyan szakmát válasszanak maguknak, amiből meg is lehet élni. A nyolc gyermek közül négy kiegészítő iskolába jár: ott ingyenes ebédet kapnak, de a sok kimaradás, az óvoda hiánya olyannyira befolyásolta iskolai teljesítményüket, hogy egyre többször visszamaradtak, végül a tanítónő javasolta ez a megoldás. Álmaik, vágyaik vannak: a fiúk jó szakmunkások, a lányok asszisztensnők vagy varrónők szeretnének lenni, de a család nem sok esélyt lát a nyolcadik, esetleg a tizedik osztály befejezése után a gyermekek továbbtanulására. (szociális munkás, Nagyvárad)

A válaszadók körében úgy az interjúk során, mint a kérdőívekben megoszlik a vélemény a gyermekek továbbtanulását illetően. A 16. ábra szerint 56 százalékuk gondolja úgy, hogy a

továbbtanulás kiemelkedést jelenthetne a jelenlegi rossz anyagi helyzetből: ezekre a családokra jellemző, hogy a szülők áldozatok árán is továbbtanulásra bátorítják gyermekeiket.

◆ *Tanuljon, vigye többre, mint én. Dolgozom estig a városban, műveljük a földet, hogy fizessük az egyetemét, ennyit segíthetünk neki. A többi rajta múlik. (Anya, Biharpüspöki)*

◆ *Olaszba járok dolgozni, minden évben ott töltök néhány hónapot, csak hogy vigyük valamire, és tudjunk segíteni a gyermeknek. Mert nő, ezt lát, azt lát, kell neki számítógép, telefon, farmer... hiába, látja a többiekénél, nem szégyenkezhet örököké... (Apa, Székelyhíd)*

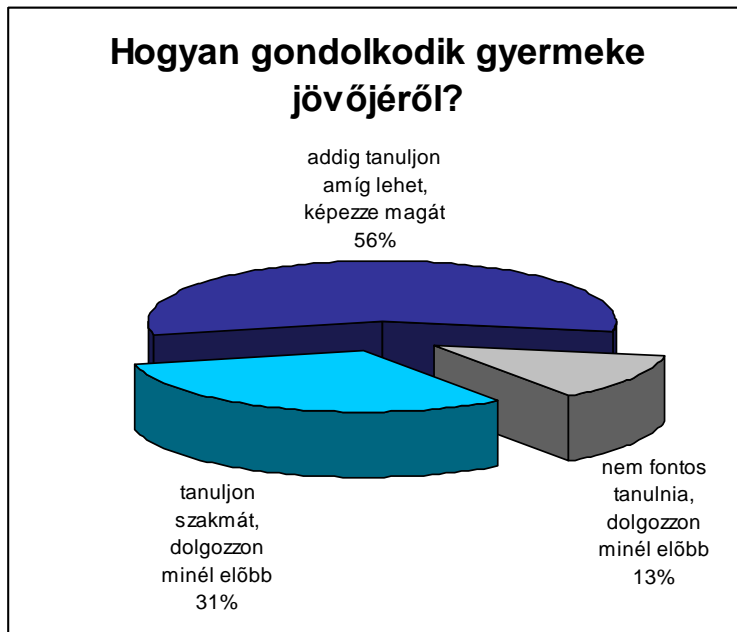
Legtöbbször ahhoz, hogy képesek legyenek egy nagyobb kiadást fedezni, a szülők egyike másodállást is vállal, vagy külföldre megy dolgozni. Gyakran a szülők csak igen korlátozott mértékben használják a család anyagi keretét saját szükségleteik kielégítésére.

A válaszadók egyharmada – bár fontosnak látja a szervezett képzésben történő részvételt – úgy gondolja, hogy ennek azonnali vagy rövidtávon történő eredményeként a gyermeknek minél előbb képessé kell válnia a háztartás jövedelmének kiegészítésére. A megkérdezettek egyötöde számára a tanulás nem jelent értéket, ezért nem is támogatják gyermekük középfokú oklevélszerzését sem.

◆ *Ha ügyes szakember, úgymé. Lehet még jobban... Mire annyi egyetem?! Csak vesztegeti ott az idejét, nincs nekem pénzem, hogy egyetemre járassam. Ha mindenki egyetemet végez, ki dolgozik majd az országban? (Apa, Biharpüspöki)*

◆ *Azt mondják, hogy a mesterséget lopni kell. Én is azt mondom: lopja el a mesterséget, figyeljen, legyen élelmes. Nem könyvekből kell tanulni a kalapácsfogást. (Apa, Székelyhíd)*

3. ábra. Hogyan gondolkodik gyermeke jövőjéről?

III. Következtetések

A gyermekszegénység problémája közvetve a családok gazdasági és társadalmi helyzete révén ragadható meg, ám jelentősége annál hangsúlyosabb, mivel a szocializáció kezdeti fázisában történő eseményeknek és lehetőségeknek bizonyítottan hatása van az egyének életútjának alakulására.

Romániában minden harmadik gyermek és fiatal tekinthető szegénynek. Bár az utóbbi években születtek a gyermekszegénység enyhítését célzó szociálpolitikai intézkedések, a jelenség csökkentésének feszültsége a nemzeti programokon és fejlesztési terveken túl hosszú távon oldható fel. Úgy véljük, hogy a pénzügyi támogatás mellett a foglalkoztatáspolitikai átalakulása volna kívánatos, mégpedig oly módon, hogy az a munkavállalást bátorítsa. A jelenlegi segélyezési rendszer nem teszi lehetővé a hosszú távú tervezést és a támogatásoktól való függetlenedést.

A megkérdezett szakemberek egybehangzóan az iskolát jelölték meg, mint olyan intézményt, amely fontos szerepet játszhat a gyermekszegénység, valamint a szegregáció csökkentésében. Ezért erősíteni kell, illetve képpé kell tenni az iskolákat, az iskolarendszert „szociális feladatai” ellátására is. Segítségét ebben a szociális szakemberek alkalmazása jelentené. A kutatásban résztvevő szakemberek mindegyike támogatta a javaslatot, hisz a pedagógusnak

sem ideje, sem képzettsége nem megfelelő ahhoz, hogy hatékonyan kezelje az iskolában felmerülő szociális problémákat.

A társadalmi kirekesztődés folyamata már gyermekkorban megkezdődhet, a felnőttkori kirekesztettség okai a gyermekkorra is visszanyúlhatnak. A szakirodalom és a kutatás során szerzett tapasztalatok egyaránt megerősítik, hogy ha a gyermek tartósan alacsony jövedelmű, többszörösen hátrányos helyzetű családban nevelkedik, ha nem rendelkezik a megfelelő környezettel, eszközökkel, ha megfosztódik a gyermekek számára normaszerűnek tekintett tevékenységektől s emberi kapcsolatai sem kiegyensúlyozottak, akkor pszichoszociális fejlődése is veszélyeztetett. A veszélyeztetett pszichoszociális fejlődés a szegénység újratermelődéséhez vezethet, s növelheti a kockázatot, hogy később bekövetkezik a társadalmi kirekesztettség.

A szegény családokban felnövekvő gyermekek társadalmi rendszerbe való bekapcsolódása is nehezített, mivel a családokban nincs biztosítva számukra a megfelelő szülői minta, nevelés és oktatás, ez a tény jelentős mértékben meghatározza a felnövekvő egyén életesélyeit. A hátrányos szociális helyzetben felnövekvő gyermekek nagy valószínűséggel – akaratlanul is – szüleik nyomdokába lépnek.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a szociális problémák nagyon sokszor mentálhigiénés problémákkal keverednek, néha okai, néha következményei egymásnak. Gyakran előfordult, hogy családlátogatások során a család egyik-másik tagja ittas állapotban volt. A szociális és mentálhigiénés tevékenység a személyes humánszolgáltatások esetében van a legközelebb egymáshoz, és ez a hazai ellátórendszer fő hiányossága. Bár fontos az anyagi támogatás, megfelelő mentálhigiénés tevékenység nélkül nem oldható meg a probléma, amely a „pénztelenség” kialakulásához vezetett, a tünetkezelés nem hatékony. A segélyezésnek ugyanakkor negatív vonatkozásai is vannak: soha nem jut el minden rászorulóhoz, többnyire a legelesettebbek nem tudnak a lehetőségekről, vagy nem tudják, hogyan és kitől lehet igényelni a segítséget, másrészt függőségi kultúrát alakít ki, ezzel tartósítva a szegénységet.

Kutatásunkkal az aktuális problémák feltérképezésében kívántunk támpontokat nyújtani, az eredmények workshopokon történő bemutatás révén tovább gondolhatóak, vitathatóak. A kutatás felderítő jellege további kutatások kiindulópontjaként hasznosítható, melyek szociálpolitikai és oktatásügyi döntéseket alapozhatnak meg.

A jelenség továbbgondolását a következő kérdések mentén tervezzük: a következőkben arra szeretnénk választ találni, hogy mit és miként tesznek és tehetnek azon szakemberek, akik szerepet vállalhatnak a jelenség enyhítésében, ugyanakkor miként lehetne a sokrétű

törekvéseket oly módon racionalizálni, hogy a tények a döntéshozók felé hatékony módon történő közvetítése eredményes intézkedések életbeléptetését váltsa ki, s ennek következtében a támogatottak életminősége hosszú távon javuljon.

Egy szemléltető idézettel és egy szociális munkás tapasztalatával zárjuk tanulmányunkat:

◆ *Már századokkal ezelőtt megkérdézték a közgondolkodás és a szociális gondolkodás racionális megfogalmazását (Platon, Szent Pál, Szent Márk, Szent Ágoston vagy Tertullianus). Hosszú az út attól a szemlélettől, hogy a „szegénység bűn” (Dickens: Twist Oliver) addig, hogy minden polgárnak joga van egy decens életszínvonalra, a szociális beilleszkedés feltételezte életkörülményekre (Szociális gondoskodási rendszer - 705/2001 tv).*

◆ *„A segítséghez forduló családok gyakran belefáradnak a szüntelen keresésbe, abba, hogy valami mindig hiányzik, elfásulnak, és nehezen reagálnak a segítő szándékra. A mának élnek, nem gondolnak a holnapra. Elvárják, hogy valaki más oldja meg problémáikat, hiszen őket már annyiszor visszautasították. Ha pénzt kapnak, boldogok. Terveznek. De terveik ideig, óráig tartanak. Pénzüik hamar gazdát cserél. Gondolatuk mindig a segély, a pénz körül forog, hogy mit, hol, honnan és hogyan kaphatnak meg, de ez ritkán konkretizálódik cselekvésben, önértékelésük alacsony, ezért problémamegoldó képességük is hiányos.*

Mégis úgy látom, hogy nagyon rászoktak arra, hogy a segítséget mástól várják. Önállóan, saját erejükből nehezen tudnak boldogulni. Azonban úgy gondolom, hogy ha szociális munka során a több tucat család közül egy családot sikerül kimozdítani a passzív, fásult állapotból, és az elindul a magára találás útján, munkát talál, cselekszik, az felelteti az összes többi kudarcba fulladt kísérletet, és új erőt ad a munka folytatásához...” (Szociális munkás, Nagyvárad)

A kutatás eredményeinek alkalmazhatósága a segítő szakmában

A kutatás nemcsak a szegénység jelenségének diagnosztizálását szolgálta, hanem azokra a lehetőségekre, hiányosságokra is rámutatott, melyek a szociális ellátásban fellelhetőek. A munka során megfogalmazott következtetéseket az alábbiakban foglaltuk össze:

- A szegénységgel kapcsolatos problémák felszámolása sok szinten és sokféle formában lehetséges. A kormányzati segítség mellett a helyi közösségek által biztosított különféle támogatások együttes rendszere jelenthetne megoldást.
- Az anyagi-pénzügyi támogatás a segítség egyik formája, ám legtöbbször ez nem elegendő, mivel a szülők és a gyermekek egyaránt, a teljes családi rendszer támogatásra szorul: az anyagi juttatások mellett tartós megoldást a segítség összetett alkalmazása nyújthat.
- A szegény családok pénzügyi támogatása a tünetek kezelésére alkalmas csupán. A cél – ott ahol a szegénység legfőbb oka nem a betegség vagy a munkaképtelenség – a foglalkoztatáspolitikai átalakulása révén a hosszútávú foglalkoztatottság segítése és ezzel a támogatásoktól való függetlenedés bátorítása.
- Számos esetben a meglévő ellátási formák sem jutnak el a rászorulókhöz. Ennek oka, az esetek legnagyobb részében az információhiány. A jogosultság és a támogatási

lehetőségek nem találják egymásra a közvetítő – a kliens és a szociális ellátórendszer közötti csatorna – hiányában

- A kutatás során készült interjúkból a szegénységgel járó eszköztelenség és információhiány tűnik az egyik legjelentősebb akadállyal a hátrányos helyzetből való kitörésre. Az egyre bürokratikusabb adminisztráció útvesztőjében a segítségre szoruló hamar eltéved. A hátrányos helyzetű, szegény családok számára kiemelkedően fontos volna, hogy legyen kihez tanácsért, útbaigazításért fordulniuk ilyen esetekben. Az adminisztrációs kudarcok leküzdésében nyújtott segítség egy sor további problémát előzhetne meg.
- Fontos említést tennünk a segítő és a kliens közötti bizalom jelentőségéről. Azt tapasztaltuk, hogy ahhoz, hogy segítséget tudjanak igényelni és elfogadni a rászorulóknak számára igen fontos tudni azt, hogy problémájukkal bizalommal fordulhatnak a szakemberhez. Szerencsés volna, ha a szakember komplex segítség-nyújtásban volna kompetens.
- Az oktatási intézmények továbbra is a legjelentősebb szerepet betöltő intézmények egyikei a gyermekszegénység és a szegregáció csökkentésében. A segítő szakmában dolgozók és az oktatási rendszer jobb együttműködése révén számos probléma akuttá válása elkerülhető volna. Az óvodák-iskolák segítő-támogató funkcióinak erősítése szociális szakemberek alkalmazása révén valósulhatna meg, továbbá a pedagógusok és a segítő szakmában dolgozók közötti párbeszéd intézményesülése volna célravezető.
- A szegénységi kockázatnak leginkább kitett csoportok - leginkább a 14 éven aluliak, és ezen belül a 3 évesnél fiatalabbak, valamint a sokgyermekesek, különösen az egyedülálló szülők élnek szegénységben. Az állami vagy a civil szféra irányából érkező szegénységmegelőzési kezdeményezések ezekre a csoportokra különleges módon kellene fókuszáljanak.

SZAKIRODALOM

ALLPORT, G.W.

1998 *A személyiség alakulása*. Kairosz Kiadó, Budapest

ANDORKA R.–SPÉDER Zs.

1994 A szegénység Magyarországon. In: ANDORKA–KOLOSI–VUKOVICH (szerk.) *Társadalmi Riport*. TÁRKI, Budapest

BOCANCEA, G.–NEAMȚU, G.

1999 *Elemente de asistență socială*. Polirom, Iași

BUGÁN A.

2004 Az értékfelfogás alakulása a szocializáció folyamatában In: MÉSZÁROS A.(szerk.) *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága*. Eötvös Kiadó, Budapest

BUZDUCEA, D.

2005 *Aspecte contemporane în asistența socială*. Ed. Polirom, Iași

CASPIS Jelentések

2001 <http://www.caspis.ro/pagini/ro/studii.php> [2007. május]

CHIPEA, F.–HATOS, A.–BALȚĂTESCU, S.

2004 Diagnóza socială a municipiului Oradea In: CHIPEA, F.–ȘTEFĂNESCU, F. (ed.) *Combaterea sărăciei și promovarea incluziunii sociale*. Editura Universității, Oradea

COLE, M.–COLE, S. R.

1998 *Fejlődéslektan*, Osiris Kiadó, Budapest

CZIKE K.–TAUSZ K.

1996 *Gyorsjelentés a szegénységről*. Szociális Szakmai Szövetség, Budapest

DARVAS Á.–TAUSZ K

2000 Gyorsjelentés a gyermekszegénységről, Magyarországon és Romániában. Szociális Szakmai Szövetség. *Fordulópont* 2005/1 - Pont Kiadó, Budapest

DAVIS, K. - MOORE, W.

1999 A rétegződés néhány elve. In: ANGELUSZ R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum, Budapest

FERGE Zs.

1984 *Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

GANS, H. J.

1992 Mire szolgálnak az érdemtelen szegények? – avagy a legalsó osztály szerepe Amerikában. *Esély*. 3.sz.

GILLES, F.

1998 *Dicționar de sociologie*. Polirom, Iași

HATOS, A.–BĂLȚĂTESCU, S.

2005 Probleme metodologice în măsurarea sărăciei. Învățăminte dintr-o anchetă în Oradea. *Sociologie Românească*, vol. 3, nr. 2, pp. 113-126.

LADÁNYI J.–SZELÉNYI I.

2002 Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában. *Szociológiai Szemle* 2002/4.

NEAMȚU, N.

2001 *Managementul serviciilor de asistență socială*. Ed. Motiv, Cluj- Napoca

ONICA–CHIPEA, L.

2007 *Aspecte socio- juridice privind protecția drepturilor copilului. Studiu de caz în județul Biho*. Expert, București

ROTH-SZAMOSKÖZI M.

1999 *Protecția copilului, dileme, concepții și metode*. Presa Universitară Clujeana, Cluj Napoca

2003 *Perspective teoretice și practice ale asistenței sociale*. Presa Universitară Clujeana, Cluj Napoca

SPÉDER Zs.

1997 *Szegény nők és férfiak*:

<http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/szerepvalt/speder97.html> [2007. június]

2002 *A szegénység változó arcai. Tények és értelmezések.* Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest

SZILVÁSI L.

1996 *Gyermek-család-társadalom. Szociális munka gyermekes családokkal.* Hilscher Rezső Szociálpolitika Egyesület, Budapest

UNICEF

2000 *A League Table of Child Poverty in Rich Nations.* UNICEF Innocenti Research Centre. Florence, Italy

ZAMFIR, C. (szerk.)

1995 *Dimensiunile Sărăciei.* Ed. Expert, București

www.asco-oradea.ro [2007. május]

www.bihor.insse.ro [2007. május]

http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/pep_report_hu.pdf [2007. március-július]

http://ec.europa.eu/magyarország/press_room/press_releases/20071212_2010_europai_ev_hu.htm [2007. december]

http://siteresources.worldbank.org/INTROMANIA/Resources/RO_Pov_AAA_Phase_1_November_2007.pdf [2007. december]

Special Eurobarometer 279/ Wave 67,1 TNS Opinion & Social, Poverty and Exclusion
<http://www.gyerekesely.hu/content/view/105/1/> [2007. július, december]

<http://www.gyerekszegenyseg.hu/> [2007. március-július]